

Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához

Liudprand, az eseményekkel kortárs cremonai püspök *Antapodosis* c. műve V. könyvének 19. *caputjában* a magyarokra vonatkozóan a következő történetet meséli el. „*Hoc in tempore rex Hugo datis decem nummorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit atque in Hispaniam dato eis praeduce direxit. Ouod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam, in qua rex vester moratur, Cordobam non venerunt, haec causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros praeduce sibi ab Hugone concesso mortetenus verberato celeriori quam abirent impetu reverentur.*”¹ Magyar fordításban ez a következőképpen hangzik. „Ebben az időben Hugo király a magyarokkal békét kötött, miután 10 mérő pénzt adott nekik; őket pedig – kezeseket kapván – Itáliából kiűzte, s vezetőt adván nekik, Hispániába irányította őket. Minthogy pedig Hispániába és abba a városba, Córdovába, amelyben a ti királyotok [ti. a mór kalifa] tartózkodik, nem érkeztek meg, annak az volt az oka, hogy három napon át víztelen és szárazságtól kietlen vidéken vonultak át; s úgy gondolván, hogy ők maguk és lovaik is a szomjúságtól fognak elpusztulni, a Hugo által nekik átengedett vezetőt halálra ütlegelték, és gyorsabb iramban, mint ahogy oda elmentek, visszafordultak.”

A magyarok itt említett **hispániai** (és ezzel együtt itáliai) hadjáratának időpontja hosszú ideig vitatott volt, s a szakirodalomban különböző datálásokat találhatunk. Van olyan vélemény, miszerint a magyarok már 924-ben betörték az Ibériai-félszigetre, de ott akkor csupán kisebb katalán területet érintett a portyázó csapat becsapása a Pireneusok déli oldalán. Ennek bizonyítására szokás hivatkozni arra az ampuriasi latin nyelvű feliratra, amely az ottani – tengerpart közeli – San Martin (Szent Márton)-templom egyik kövén szerepel. Eszerint a templomot 926-ban a győzedelmes Gauzbertus *comes* építtette újjá.

¹BECKER, JOSEPH: Die Werke Liudprands von Cremona. Hannover-Leipzig 1915.² (továbbiakban: BECKER 1915.) 141.

Nem lehet azonban meghatározni azt, hogy a gróf kik felett aratott győzelme után állította helyre az elpusztult szentélyt. A történelmi körülmények ismeretében elsősorban a normann vikingek és a félszigeti arabok jöhetnek szóba, de teljesen talán a magyarokat sem lehet kizárni.² Más kutatók – Ibn Hajján művének felfedezése előtt Liudprand és a mór Masudi közlései nyomán – 940-re, 943-ra, illetve 943-944-re teszik a magyarok *nagy* (az esetleges 924. évi betöréstől teljesen független) hispániai kalandozását.³ A kortárs szerző, Liudprand (a hispániai mór kalifa küldöttére, az elvirai Recemundo püspökre utalva, akivel a német királyi udvarban 956 tavaszán személyesen beszélgetett) 941 és 943 közti események után és 944-es történések előtt írta le fentebb idézett elbeszélését. Az arab Masudi a 943 után írott munkájában a magyarok 934. évi nagy bizánci expedíciójával kapcsolatban megjegyzi: azóta pedig „*portyáik kiterjedtek a szlávok és Róma [ti. Itália] földjére, majd támadásaik ebben az időben elérték Al-Andalus [ti. az arab Hispánia] határvidékét, Katalóniát és Galíciát*”.⁴ Ezek alapján világos: a mozarab püspöktől, Recemundótól származó helyes információ birtokában Liudprand joggal hangsúlyozta azt, hogy a magyarok nem jutottak el az arab Hispánia, azaz Al-Andalus központi helyeire, így a főváros, Córdoba vidékére sem. Ezért nem is indokolt az az álláspont, amely éppen Liudprand idézett közlése nyomán azt tartalmazza, hogy 943-ban

² E kérdéssel részletesen foglalkozik – gazdag irodalom felsorakoztatása mellett – ELTER ISTVÁN: Ibn Hayyan mint a magyar kalandozáskor írott forrása. Budapest 2001. (továbbiakban: ELTER 2001.) 88–91. (A kéziratot doktori disszertáció használatáért ezúton is köszönetet mondunk a szerzőnek.) SZÁNTÓ RICHÁRD : Spanyolországi források a kalandozó magyarok 942. évi hadjárataról. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus CIII. Szeged 1996. (továbbiakban: SZÁNTÓ 1996.) 43–47.

³ A különböző datálásokra I. pl. GIESBRECHT, WILHELM: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. 1. Braunschweig 1873. 368.; PAULER GYULA : A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900. 73–74.; Középkori krónikások. VI–VII. Liudprand történelmi munkái. Szerk. GOMBOS F. ALBIN. Budapest 1908. (továbbiakban: GOMBOS 1908.) 69.; BRACHFELD OLIVÉR : Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban. Budapest 1930. 9.; HÓMAN BÁLINT - SZEKFÜ GYULA: Magyar történet. I. Budapest 1939. (továbbiakban: HÓMAN 1939.) 141.; KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest 1980. 279–280.

⁴ Liudprand elbeszélésének kronológiájára I. GOMBOS 1908. 69.; BECKER 1915. 138–141. Masudi adatára I. ELTER ISTVÁN: A magyar kalandozáskor arab forrásai. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ - VESZPRÉMY LÁSZLÓ . Budapest 1996. (továbbiakban: ELTER 1996.) 173–180.; ELTER 2001. 85–86.

a magyarok nem tettek eleget a Hugo királytól (926–948) kapott megbízatásuknak, mert el sem érték a történelmi Hispánia határát.⁵ A hispániai és így az itáliai hadjárat datálásában Ibn Hajján műve vonatkozó részének felfedezése és kiadása hozott fordulatot.

Ibn Hajján (997/98–1076) a középkori Hispánia (arab és keresztény) történetének legkiválóbb historikusa. A *Kitab al-Muqtabis* (*A más szerzőktől kivonatolónak könyve*) című műve a mohamedán Al-Andalus történelmét tárgyalja 711-től 976-ig; ebből az V. könyv a legnagyobb córdobai mór uralkodó, III. Abd al-Rahman kalifa (912–961) időszakának huszonhárom évét (a 919–942 közötti időszakot) fogja át. A mór történész műve elkészítéséhez korábbi és kortárs írók munkáit, a kalifa udvarának hivatalos okmányait (így leveleket, követi jelentéseket) és keresztény (újlatin nyelvű) írásokat, feljegyzéseket is felhasznált.⁶ A nagyszabású mű V. könyve magyar részletének tanulmányozása Magyarországon annak nyomán indult meg, hogy Pedro Chalmeta professzor 1976-ban francia fordításban a magyar vonatkozású fejezetet is közzétette. A madridi professzor – nemes gesztust gyakorolva – hamarosan eljuttatta a magyar kutatókhoz a megfelelő kódexrész fotómásolatát, s ez, valamint az a tény, hogy 1979-ben megjelent a *Muqtabis* V. könyvének kritikai szövegkiadása Madridban, újabb lendületet adott a magyarországi kutatásoknak.⁷ Ibn Hajján műve kezdettől fogva a magyar kutatás érdeklődésének homlokterében állott, s neves magyar szakemberek (arab filológusok, történészek, régészek) egész sora foglalkozott e szöveghellyel, vonatkozó eredményeiket mi magunk is felhasználtuk. Számos kérdésben komoly vitákat váltott ki az új arab forrás szövege, de ezek is azt bizonyítják, hogy a *Muqtabis* a korai – főleg a 10. századi – magyar történelemnek kiemelkedően jelentős és igen értékes forrása. Hispániai információit jól egészítik ki más kútfők, így Liudprand, Masudi,

⁵ FASOLI, GINA: *Le incursioni Ungare in Europa nel secolo X*. Firenze 1945. (továbbiakban: FASOLI 1945.) 177.

⁶ Ibn Hajján munkásságára I. ELTER 1996. 173–176.; ELTER 2001. 274.; CHALMETA, P.–CORRIENTE, F.–SUBH, M. (eds.): *Ibn Hayyān: Al Muqtabas V*. Madrid 1979. (továbbiakban: CHALMETA 1979.) 9–19.

⁷ CHALMETA, PEDRO: *La Méditerranée occidentale et Al-Andalus de 934 á 943: les données d'Ibn Hayyān*. *Rivista degli Studi Orientali* 50 (1979/3-4.) Roma 1976. 337–351.; CHALMETA 1979.

Maqdisi, Udzri, valamint a keresztény Katalónia (a katalán grófságok) latin nyelvű egyházi iratainak megfelelő közlései.⁸

Ezen források adatai révén egész pontosan (olykor napra szólóan) megállapítható a magyarok nagy hispániai kalandozásának ideje. A legtöbb segítséget Ibn Hajján nyújtja ehhez. Először is a *Muqtabis* alapján teljesen egyértelmű, hogy a hispániai magyar hadjárat a 942-es évben zajlott le!⁹ Ebből következően a megelőző itáliai kalandozás ideje is természetesen 942-re helyeződött át. A *Muqtabis* az ibériai események részletes ismertetése során az év mellett számos esetben a hónapot és a napot (annak számával és nevével együtt) is megadja. Ennek ellenére sem egységes a magyar szakirodalomban a hadjárat idejének pontos datálása. A kutatók közül néhányan a betörést nagy általánosságban 942 nyarára,¹⁰ többen pedig – közelebbi időmegjelölés nélkül – 942 június–július hónapjaira,¹¹ illetve a 942 június végétől július végéig terjedő egy hónapra teszik.¹² Újabban pedig komoly formában felmerült a 942. július 7.–szeptember 15. közti időszak is.¹³ A különböző datálásoknak az a magyarázatuk, hogy az arab szövegben olvasható időpontok olykor pontatlanok, tévesek és egymásnak ellentmondóak. Mivel Ibn Hajján rendkívül pontos és megbízható szerző volt, a kronológiai hibáknak szakvélemény szerint minden

⁸ Erre I. BENET I CLARÁ, ALBERT: *La incursio d'hongaresos a Catalunya l'any 942*. *Quaderns d'estudis medievals* 3 (1982/9.) 568–574.; SZÁNTÓ 1996. 43–49.; ELTER 1996. 173–180.; ELTER ISTVÁN: Újabban fellelt arab források a honfoglaláskori magyarság viszonyairól. *Életünk* 25 (1997/1.) (továbbiakban: ELTER 1997.) 84–93.; ELTER 2001. 82–87., 88–94.

⁹ Errel. pl. CZEGLÉDY KÁROLY: Újarab forrása magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. *Magyar Nyelv* 75 (1979) (továbbiakban: CZEGLÉDY 1979.) 274., 277.; Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. SZÉKELY GYÖRGY. Budapest 1984. (a vonatkozó rész GYÖRFFY GYÖRGY munkája; továbbiakban: GYÖRFFY 1984.) 675–676.; KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Budapest 1986. 38.; BÓNA ISTVÁN: A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest 2000. (továbbiakban: BÓNA 2000.) 49–50.; KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC: A kilencedik és a tizedik század története. Budapest 2001. (a vonatkozó rész MAKK FERENC munkája; továbbiakban: MAKK 2001.) 124–125.

¹⁰ GYÖRFFY GYÖRGY: A 942. évi magyar vezérnévsor kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 76 (1980) 308.

¹¹ Így pl. BÓNA 2000. 50.; MAKK 2001. 125.

¹² CZEGLÉDY 1979. 277.

¹³ ELTER 2001. 89.

bizonytal az az okuk, hogy a későbbi szövegmásolók (akikből legalább kettő volt) eltévesztették és eltorzították a másolás alkalmával az eredeti hiteles és pontos adatokat. Így állhatott elő például az, hogy egyik helyen 942. július 7-én ütöttek tábor a magyar csapatok a hispániai Lérída városa előtt, amit azután nyolc napon keresztül ostromoltak, ugyanakkor egy másik közlés szerint a magyarok, akiket Ibn Hajján mindvégig *turkok* (=türkök) néven emleget, már július 11-én hanyatt-homlok elmenekültek onnan. Vagy a magyar kalandozók fogságába került barbastrói mór kormányzónak megváltás útján történt kiszabadulását egyszer szeptember 15-re, másszor viszont július 27-re teszi a kútfő.¹⁴

Véleményünk szerint a magyar sereg 942. június 10. táján tört be a Pireneusi-félszigetre, katalán területre. Ezt a következő adatok bizonyítják. Ibn Hajján szerint Lérída város ostromához július 7-én kezdtek a magyarok, s ez nyolc napig tartott. Ezután eltávoztak és visszavonultak, majd július 27-én – kiváltás révén – Barbastro város ura kiszabadult a magyarok fogságából.¹⁵ Ez egyébként nyilvánvalóan még Hispániában katalán területen zajlott le a határon. Ez az időpont azért tekinthető hitelesnek, mert Ibn Hajján azt is közli, hogy a kormányzó összesen harminchárom napig volt a magyarok foglya.¹⁶ Ez azt jelenti, hogy június 25-én esett fogságba, amit viszont egy másik arab forrás határozottan igazol. Udzri, a 11. századi mór szerző, aki egyébként a korabeli teljes kútfőanyagban egyedül nevezi *mágusoknak* a kalandozó magyarokat,¹⁷ művében elmondja: Ibn Yahya kormányzót június 25-én ejtették foglyul a magyarok, akit azután egy kereskedő ezer mitkal összegnyi pénzért váltott ki a fogságából.¹⁸ Július 15-től tehát – négy naponként egy-egy pihenőnapot szá-

¹⁴ ELTER 2001. 50., 51., 53., 83. Ibn Hajján (valamint Masudi, Maqdisi és Udzri) szövegének magyar fordítása megtalálható még: ELTER 1996. 173–179., ELTER 1997. 85., 88–91.; ELTER 2001. 51–53., 84., 85–87. Ehhez 1. még: A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged 1995. (A fordításokat CZEGLÉDY KÁROLY, KMO SKÓ MIHÁLY és ELTER ISTVÁN készítette.) 52–68.

¹⁵ ELTER 1996. 178–179.; ELTER 2001. 51., 52., 53.

¹⁶ ELTER 1996. 179.; ELTER 2001. 53.

¹⁷ ELTER ISTVÁN : A magyarok elvezései arab forrásokban. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ - VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest 1997. 101–103.

¹⁸ ELTER 1996. 179.; ELTER 2001. 84. Az Udzri szövegében szereplő dátum – Elter István friss szóbeli közlése szerint – június 25-ét jelenti.

mítva – két-három pihenőnappal együtt július 27-ig mintegy tizenkét-tizenhárom nap alatt jutottak vissza a magyarok a Léridától kb. 300 km-re fekvő északi katalán határvidékre. Ez azt jelenti, hogy a lóháton vonuló magyarok – a pihenőnapokat figyelmen kívül hagyva – a menetnapokon kb. napi 30 km-es sebességgel haladtak. Ebből következően egyébként más kalandozás alkalmával is átlagosan napi 30 km-nyi távolságot tehettek meg.¹⁹ Ebből adódóan érkezésükkor a Lérida és a tőle nyugatra levő Barbastro közti 70 km-es távolságot nagyjából két nap alatt tették meg, s Barbastróhoz június 25. táján érkeztek. Azaz a határtól Barbastróig kb. 15 napnyi út állt mögöttük, vagyis június 10. körül indultak el az északi határtól, s június 25. körül értek el Barbastro városához. Adataink alapján arra lehet következtetni, hogy Al-Andalus felső végein, az arab határvidéken Lérida mellett más jelentősebb városok ostromlásával és kifosztásával is megpróbálkoztak a magyar kalandozók. Ha ugyanis feltételezzük, hogy június 25-én már el is távoztak Barbastro alól, és Huescához vonultak, majd onnan tértek vissza Léridához július 7-én, akkor ezt a – mintegy 170 km-es – távolságot egy-két napi pihenő közbeiktatásával maximum hat-hét nap alatt tették meg. Ily módon július elején a hónap hetedik napjáig üresen áll legalább öt nap. Valószínűleg ezt az időt először Barbastro, azután Huesca és másik három város eredménytelen ostromával töltötték a magyar sereg katonái. E városok megtámadására röviden Ibn Hajján is utal.²⁰ A sorozatos kudarckok nyilván alaposan megtépázták a magyarok harci lelkesedését. Rossz kedvük akkora volt, hogy – Liudprand tudósítása szerint – dühükben a Hugótól kapott kalauzukat a visszavonuláskor halálra korbácsolták.²¹

¹⁹ A magyarok könnyűlovas seregének korabeli és közelkorú napi menetteljesítményére hasonló adatok találhatóak a következő munkákban. BREIT JÓZSEF: A magyar nemzet hadtörténelme. IV. Budapest 1929. 16.; ERDÉLYI GYULA: A magyar katona. (A magyar hadszervezet és hadművészet fejlődése.) Budapest 1929. 150.; VÖRÖS ISTVÁN: A magyarok hadi ménjei és igavonói az írott források és a régészeti leletek alapján. In: Honfoglaló őseink. Szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest 1996. (továbbiakban: VESZPRÉMY 1996.) 133.; TORMA BÉLA: Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megőrkítő források hitelességéről. Felderítő Szemle 5 (2006/3) 141.

²⁰ ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 52.

²¹ BECKER 1915. 141.

Az utat társzekereik, váltólovaik és foglyaik kíséretében tették meg, hiszen érkezésükkor és visszavonulásukkor is zsákmányoltak, és foglyokat ejtettek. A latin nyelvű helyi források szerint útjuk során számos katalán helységet (falut, várost), kolostort, templomot és tanyát feldúltak és kiraboltak. Erre a zsákmányoló dűlásukra utal Ibn Hajján is: a magyarok támadása „*Katalónia felől jött. Amerre csak ott elvonultak, mindenkit leigáztak.*”²² Maqdisi arab szerző alábbi megjegyzéséből szintén ez derül ki. „*A turkok [magyarok] egy lovaskülönítménye betört Andalúzia [a mór kalifátus] határvidékére, ott foglyokat ejtett, és elhajtotta a szabadon legelő jószágokat.*”²³

A fenti adatok alapján szerintünk **a nagy hispániai magyar hadjárat kb. 942. június 10. és július legvége között zajlott le,** s a kalandozók július-augusztus fordulóján a korábbi útvonalon érkeztek vissza a Hispánián túli, a Pireneusoktól északra elterülő – ugyancsak katalán – vidékre, ahol a rájuk támadó egyesült katalánokkal még ütközetet kellett vívniuk, amely a magyarok súlyos vereségével végződött.²⁴ Mindezek nyomán megállapítható: a hadjárat 942-ben nem egy hónapig, hanem több mint másfél hónapig tartott. Az ezt megelőző itáliai hadjárat pontos időrendjével egy másik tanulmányban kívánunk foglalkozni.

²² ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 52.

²³ ELTER 1996. 174.; ELTER 2001. 86.

²⁴ ELTER 1996. 178.; ELTER 2001. 53. A vereség nagyságát igazolhatja az is, hogy eddig még egyetlen korabeli hispániai arab pénzérme sem került elő a Kárpát-medencében a 10. századi leletek között, azaz zsákmányukat is elveszítették. KOVÁCS LÁSZLÓ : Ami a zsákmányból megmaradt. In: VESZPRÉMY1996. 119.

Chronological comments on the Hispanic campaign of Hungarians in 942

Earlier historical literature dated the great Hispanic campaign of the Hungarians to 940, 943 and 943–944 respectively on the basis of information preserved by bishop Liudprand and the Arab Masudi. After the discovery and subsequent publication of book V by Ibn Hayyan [Ibn Hayyān] titled *Muqtabis*, it became evident that the above-mentioned campaign took place in 942.

The author of the present study using the pieces of information supplied by Ibn Hayyan and Udzri came to the conclusion that the campaign of the Hungarians on the Iberian Peninsula lasted more than a month and a half; it started on 10th June and ended in the last days of July.

Data relating to the Hispanic campaign made it possible for the author to establish the measure of the daily march of Hungarian light cavalry troops, which was about 30 kilometres each day. According to the author this amount can be regarded as the average marching performance in the case of other Hungarian campaigns, if there were no extreme conditions influencing their output.